

بنام خدا

۳۹۷۳۶

۱۳۸۱ / ۱ / ۴۰

017072

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
جمهوری اسلامی ایران

دانشگاه آزاد اسلامی

(واحد کرمان)

دانشکده معماری

(بخش معماری)

پایان نامه

(جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد معماری)

موضوع

اقامتگاه زائرین حرم امام رضا (ع)

استاد راهنما

دکتر هاشم هاشم نژاد

استاد مشاور

دکتر بهروز منصوری

نگارش

آرش ابراهیمی فخار

سال تحصیلی

۷۸ - ۱۳۷۷

۳۹۷۳۹

موضوع:
اقامتگاه زائرین حرم امام رضا (ع)

توسط:
آرش ابراهیمی فخار

پایان نامه:
برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

رشته و گرایش: معماری

از این پایان نامه در تاریخ ۷۷/۱۲/۲۰ در مقابل هیئت داوران دفاع به عمل آمده و مورد تصویب قرار گرفت.

اعضاء هیئت داوران:

امضا تاریخ:	امضا تاریخ:	استاد راهنما: آقای دکتر هاشم هاشم نژاد
امضا تاریخ:	امضا تاریخ:	استاد مشاور: آقای دکتر بهروز منصوری
امضا تاریخ:	امضا تاریخ:	داور: آقای دکتر فلامکی
امضا تاریخ:	امضا تاریخ:	داور: خانم دکتر بهبهانی
امضا تاریخ:	امضا تاریخ:	داور: آقای دکتر نیلی

معاون آموزشی دانشگاه:
سرپرست دانشگاه:

مدیر گروه آموزشی کارشناسی ارشد:
سرپرست کمیته تحصیلات تکمیلی:

تقديم به :

پدرم و مادرم، که هرچه دارم از آنها و متعلق به آنهاست

با تشکر از اساتید محترم،

آقای دکتر هاشم‌نژاد، آقای مهندس شیخ زین‌الدین
و آقای دکتر منصوری که در هرچه پربارتر شدن این
پژوهش مرا یاری نمودند.

بسمه تعالی
دانشگاه آزاد اسلامی
واحد کرمان

«چکیده پایان نامه»

عنوان پایان نامه	: اقامتگاه زائرین حرم امام رضا (ع)
نگارش	: آرش ابراهیمی فخار
رشته تحصیلی	: کارشناسی ارشد معماری
استاد راهنما	: جناب آقای دکتر هاشم هاشم نژاد
استاد مشاور	: جناب آقای دکتر بهروز منصوری
سال تحصیلی	: ۱۳۷۷-۷۸
شماره دانشجویی	: ۷۱۶۲۲۴۱۰۰۱۴

- (۱) هدف پژوهش : کمبود فضاهای اقامتی (مناسب) و عدم توجه درست به نیازهای زائرین سبب مطالعه این موضوع گردید تا شاید حرکتی باشد در راستای حل آن.
- (۲) روش نمونه گیری : در جهت طراحی این مجموعه به بررسی زائرین از دیدگاههای مختلف و مسائل و نیازهای آنان و از طرفی بررسی دقیق تر کمبودها در شهر مشهد پرداخته شد.
- (۳) روش پژوهش : با مطالعه اقامتگاههای موجود مشهد و از طرفی مطالعه انواع اقامتگاهها و نکات مثبت و منفی آنها، سعی در نزدیکتر شدن به اقامتگاه مورد نظر شد.
- (۴) طرح پژوهش : با انجام بررسیهایی که اشاره ای اجمالی به آنها شد امکانات موجود شناخته شده و کمبودها مشخص گردید و جزئیات هدف، یعنی طراحی اقامتگاهی با امکانات مناسب شفاف تر گردید.
- (۶) نتیجه کلی : با در نظر گرفتن تمام نکات و واقعیتهای موجود در شهر مشهد، سعی شد طرحی مناسب جهت این اقامتگاه ارائه گردد.

فهرست مطالب : _____ الف

صفحه	عنوان
۱	۱- مقدمه کلی
۳	۲- تاریخچه مشهد
۷	۳- نگاهی به بافت مرکزی شهر مشهد
۷	۱- ۳- رشد جمعیت
۷	۲- ۳- موقعیت حرم در کالبد شهر
۷	۳- ۳- سفر به مشهد
۸	۴- ۳- وضعیت عبور و مرور در محدوده حرم
۸	۵- ۳- توزیع خدمات و نیازهای زائرین
۱۱	۴- ویژگیهای آب و هوایی شهر مشهد
۱۱	۱- ۴- درجه حرارت
۱۳	۲- ۴- روزهای یخبندان
۱۳	۳- ۴- میزان بارندگی
۱۵	۴- ۴- تابش آفتاب
۱۶	۵- ۴- رطوبت
۱۶	۶- ۴- باد
۱۹	۷- ۴- زلزله
۲۳	۵- زائران
۲۳	۱- ۵- بررسی تعداد زائران در سال

_____ اقامتگاه زائرین حرم امام رضا (ع)

فهرست مطالب : _____ ب

عنوان	صفحه
۲-۵- جمعیت زائر و مسافر در فصول مختلف سال.....	۲۷
۳-۵- مدت زمان اقامت.....	۳۰
۴-۵- زائران (جامعه شهری- روستایی).....	۳۲
۵-۵- میزان سواد سرپرست خانوارهای زائران.....	۳۴
۶-۵- وسیله سفر.....	۳۴
۷-۵- نوع فضای مورد استفاده.....	۳۶
۸-۵- بررسی مشکلات زائران و مسافران.....	۳۹
۹-۵- نگاهی به وضعیت زائران و مسافران در سالهای آینده.....	۴۳
۶- اقامتگاه.....	۴۷
۱-۶- تاریخچه.....	۴۷
۱-۱-۶- روند پیدایش اقامتگاهها.....	۴۷
۲-۱-۶- جاذبه‌های جهانگردی ایران.....	۴۸
۳-۱-۶- تاریخچه اقامتگاهها در ایران.....	۱۹
۴-۱-۶- گذری بر اولین اقامتگاههای ایران.....	۴۹
۱-۴-۱- انواع کاروانسرا از نظر نوع فعالیت.....	۴۹
۲-۴-۱-۶- انواع کاروانسرا در رابطه با اقلیم.....	۵۰
۲-۶- هتل.....	۵۱
۱-۲-۶- انواع هتلها.....	۵۲

_____ اقامتگاه زائرین حرم امام رضا (ع)

صفحه	عنوان
۵۲	۱-۱-۲-۶- دسته‌بندی هتلها از نظر چیدن اتاقها
۵۲	۱-۲-۲-۶- دسته‌بندی هتلها از نظر کیفیت هتل
۵۲	۱-۳-۲-۶- دسته‌بندی هتلها از نظر نوع فعالیت
۵۳	۱-۴-۲-۶- دسته‌بندی هتلها از نظر تعداد واحدهای اقامت
۵۳	۲-۲-۶- بررسی فضاهای یک هتل
۵۴	۱-۲-۲-۶- اقامت مهمانان
۵۶	۲-۲-۲-۶- فضاهای عمومی
۶۰	۳-۲-۲-۶- فضاهای خدماتی و پارکینگ
۶۴	۴-۲-۲-۶- فضای اداری
۶۵	۳-۶- هتل آپارتمان
۶۵	۱-۳-۶- تعریف هتل آپارتمان
۶۶	۲-۳-۶- بررسی آماری هتل آپارتمان در ایران
۶۷	۱-۲-۳-۶- جدول آمار هتل آپارتمانها در ایران
۶۸	۲-۲-۳-۶- جدول هتل آپارتمانها در مشهد
۷۲	۳-۲-۳-۶- جدول هتل آپارتمانها در تهران
۷۲	۴-۲-۳-۶- جدول هتل آپارتمانها در قم
۷۳	۳-۳-۶- مروری بر آمار اقامتگاههای مشهد
۷۶	۴-۳-۶- ضوابط وزارت ارشاد برای هتل آپارتمانها

فهرست مطالب : _____ ت

صفحه	عنوان
۸۳	۴- ۶- اقامتگاه مورد نظر .....
۸۳	۱- ۴- ۶- ویژگیهای اقامتگاه مورد نظر .....
۸۷	۲- ۴- ۶- تقسیم‌بندی اولیه فضاهای مورد نظر اقامتگاه .....
۸۷	۳- ۴- ۶- بررسی و تحلیل اطلاعات .....
۸۹	- واحدهای سکونتی .....
۹۶	- فضاهای عمومی .....
۹۶	لابی .....
۹۷	غذا و نوشیدنی .....
۱۰۳	پارکینگ .....
۱۰۵	فضای بازی .....
۱۰۵	- فضای اداری .....
۱۰۷	- فضاهای خدماتی پشتیبانی .....
۱۰۷	آماده‌سازی غذا و نگهداری .....
۱۰۹	بارانداز دریافت مواد اولیه، زباله و انبار عمومی .....
۱۰۹	بخش کارکنان .....
۱۱۰	رختشویخانه و خانه‌داری .....
۱۱۱	مهندسی و تأسیسات مکانیکی .....

فهرست مطالب : _____ ث

صفحه	عنوان
۱۱۴	۷- برنامه فیزیکی.....
۱۱۴	۱- ۷- جدول فضاهای اصلی.....
۱۱۵	۲- ۷- جدول فضاهای زیرمجموعه فضاهای اصلی.....
۱۱۶	۳- ۷- جدول خرد فضاها (به تفکیک).....
۱۲۴	۸- روند طراحی و طرح نهائی.....
۱۴۲	۹- فهرست منابع.....

۱- مقدمه کلی

شهر تاریخی مشهد، دومین شهر پرجمعیت ایران و بزرگترین مرکز شهری در شرق کشور و مهمترین زیارتگاه ایران می‌باشد. این شهر سالانه میزبان میلیون‌ها نفر زائر و مسافر است که از اقصی نقاط ایران و حتی خارج از ایران برای زیارت حرم امام رضا (ع) راهی این شهر می‌شوند.

براساس آمار، این شهر در سال ۱۳۷۲ میزبان ۱۴-۱۲ میلیون نفر زائر و مسافر بوده و پیش‌بینی می‌شود این رقم تا سال ۱۴۰۰ هجری شمسی به سی میلیون نفر برسد. این سیل عظیم جمعیت از افرادی با فرهنگها، آداب و رسوم و حتی درآمدهای مختلف تشکیل شده‌اند. کارمند، کارگر، تاجر، کشاورز، روحانی، دانشگاهی، نظامی و... در این شهر جمع می‌شوند و هر کدام شرایط، نیازها و مسائل خاص خود را دارند.

آنچه مسلم است امروز در شهر مشهد انواع و اقسام اقامتگاهها، از هتل‌های چند ستاره گرفته تا مهمانسراها، زائرسراها، مسافرخانه‌ها، کمپ‌ها و اردوگاهها وجود دارند و هر کدام گروهی خاص از مراجعین به این شهر را پاسخگو هستند. ولی آیا جوابگوی تمامی مراجعه کنندگان هستند؟ آیا تمامی نیازهای زائرین پاسخ داده می‌شود؟

در طی سالهای گذشته بسیاری از زائرین بجای استفاده از اقامتگاههای ذکر شده، رو به منازلی آورده‌اند که توسط اهالی در اختیار آنها قرار می‌گیرد. این منازل ویژگی خاصی نسبت به سایر اقامتگاهها دارند و آن استقلال آن است. بطور کلی هتل، مهمانسرا، مسافرخانه و... دارای اتاقهایی جهت خواب و استراحت و فضاهای عمومی جهت صرف غذا و دیگر مسائل هستند. در حالیکه در منازل اجاره‌ای هر خانواده یک واحد مستقل با امکاناتی

محدود برای اقامت چند روزه خود را دارا می‌باشد. بتدریج و با پاسخگوئی عملی این منازل به نیاز زائرین، تعداد آنها زیادتیر شد. امروزه وزارت ارشاد و شهرداری مشهد، مجوز ساخت اقامتگاههای بنام «هتل - آپارتمان» را صادر می‌کند.

هتل آپارتمانها دراصل واحدهای مسکونی مستقلی هستند که دارای ابتدائی‌ترین امکانات برای خانوارهای زوار که در آنها مسکن گزیده‌اند می‌باشند. ولی از طرف دیگر بسیاری از نیازهای جانبی زائرین برای اقامت چند روزه را دارا نمی‌باشند.

در این رساله سعی شده با بررسی خصوصیات زوار و مسائل آنان و بررسی اجمالی مرکز شهر مشهد به راه حلی مفید و عملی برای اقامت زائرین و مسافری نزدیک شد. شاید بتوان به تز جدیدی برای اقامتگاههای مناسب‌تر و کارآمدتر جهت زائرین دست یافت که نیازهای اقامتی آنان را به بهترین نحو جواگو باشد.

در این راستا از مطالعات انجام شده توسط سازمانها، ادارات و ارگانها و مهندسين مشاور مختلف بعنوان پایه مطالعات و آمار استفاده گردیده است، (لازم به تذکر است، استفاده از مطالب فوق دلیل بر تائید و یا رد طرحهای ارائه شده نیست و همانطور که گفته شد فقط بعنوان پایه مطالعات و آمار استفاده گردیده است).

در مرحله بعد به بررسی اقامتگاه و مفهوم آن و روند برنامه‌ریزی هتلها بطور خاص (بعلت نزدیکی تقسیم‌بندی فضاهای اقامتگاه مورد نظر به فضاهای یک هتل) و هتل آپارتمانها پرداخته و سپس برنامه‌ریزی اقامتگاه مورد نظر صورت می‌گیرد و در آخرین مرحله به طراحی آن می‌پردازیم.

۲- تاریخچه

بدگمانی اعراب از مأمون، پیوند ایرانیان با خاندان علی (ع) و نیز نفرت آنان از اعراب موجب شد تا مأمون، حضرت رضا (ع) را به ولایت عهدی برگزیند و ایشان را به خراسان دعوت کند. ولی هم او در ماه صفر سال ۲۰۳ حضرت را در طوس مسموم کرد و به شهادت رساند و ایشان را در باغ حمیدبن قحطبه در کنار قبر پدرش به خاک سپرد.^۱ دهکده سناباد که تا پیش از شهادت امام رضا (ع)، آبادی گمنامی بیش نبود، از آن پس با نام «مشهد» به معنی «شهادت‌گاه» یا «محل گرد آمدن مردم» شهره شد. این نام در عرف قرن سوم هجری بر قبور اولیا اطلاق می‌شد.

افراد ثروتمند در اطراف مرقد مطهر امام هشتم شیعیان برای خود مقبره‌هایی ساختند و به تدریج اهمیت سناباد فزونی گرفت. در آغاز، تنها حرم مطهر رضوی را مشهد می‌خواندند، ولی بعدها این نام به تمام شهر اطلاق شد.

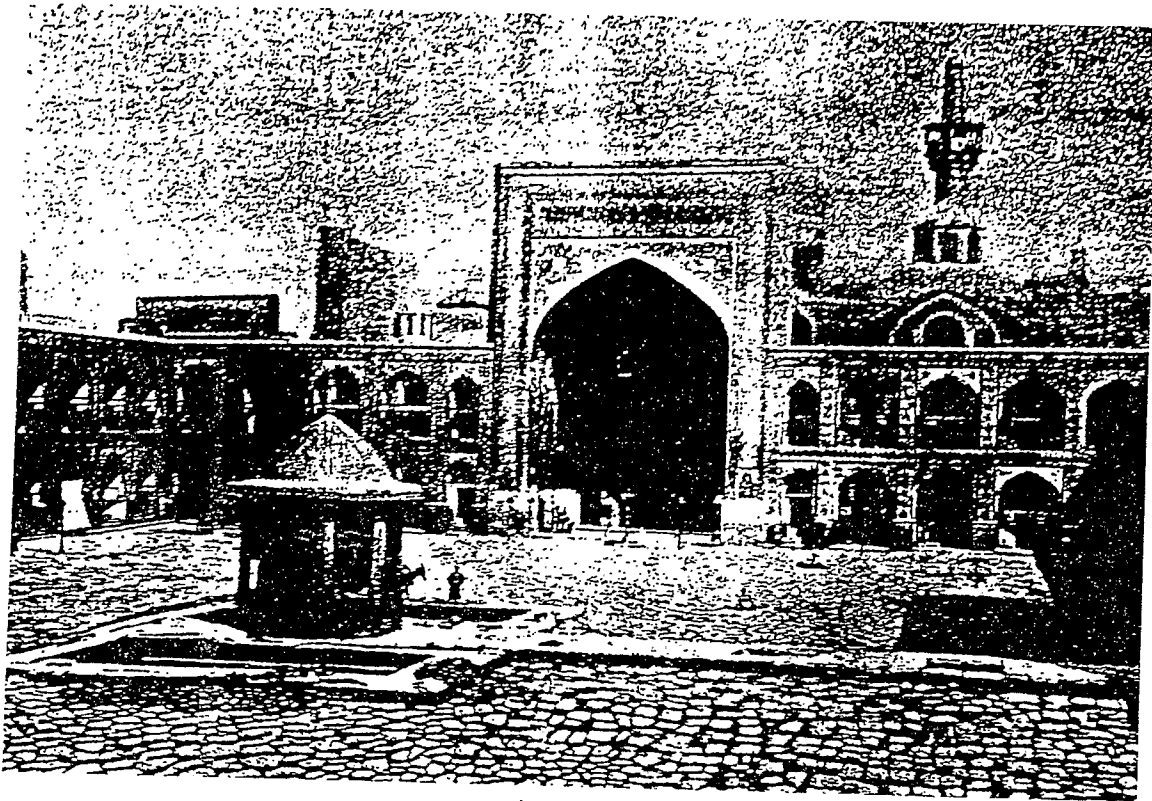
از حرم مطهر، متجاوز از یک قرن، مصادف با تاریکی تاریخ خراسان، اطلاعی در دست نیست. ولی محرز است که در اوایل قرن چهارم هجری - یک قرن و اندی پس از رحلت امام - حرم رضوی طرف توجه و علاقه مردم بوده است.

امرای سامانی که در خراسان و ماوراءالنهر حکومت می‌کردند به مشهد و آبادانی آن توجه خاصی مبذول داشتند. مرقد حضرت رضا مرکز ثقل شهر شد و مسیر دروازه شرقی به سمت شمال شرقی و دروازه غربی به سمت شمال غربی گرایش یافت.

در آغاز دوره غزنویان، بنابر نوشته ابن اثیر، حرم مطهر آسیب دید. اما محمود پسر سبکتکین به مرمت حرم پرداخت و در اوایل قرن پنجم حساری بر گرد شهر کشید.

_____ اقامتگاه زائرین حرم امام رضا (ع)

صحن عتیق نقل از خراسان تا سرزمین پختیاری

دومین حصار شهر در زمان علاءالدین غزنوی کشیده شد که جهت‌گیری شهر را به سمت غرب تداوم بخشید.

بعضی‌ها گفته‌اند اولین گنبد مرقد در زمان سلطان غازان‌خان ساخته شده است و در زمان سلطان محمد خدابنده روی آنرا کاشی گرفته‌اند. گفته می‌شود که بعدها روی گنبد را با گچ پوشانده و نقوش ضعیفی با رنگ‌های لاجوردی، آبی و مشکی بر آن ثبت کرده‌اند. آبادانی و رونق مشهد در دوره تیموری نیز ادامه داشت. در همین زمان، با احداث سومین حصار بر گرد مشهد، شهر بیش از گذشته رو به گسترش نهاد. زیرا شاهرخ تیموری مذهب شیعه را پذیرفته بود و سعی داشت مشهد را به دلیل وجود مرقد حضرت رضا (ع)

اقامتگاه زائرین حرم امام رضا (ع)